



УДК 342.7+341

**Л. Дешко,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
завідувач кафедри міжнародного публічного права  
Київського національного торговельно-економічного університету

## ПРИНЦИПИ ТА НОРМИ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗВЕРТАТИСЯ ДО МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Для повноцінного здійснення конституційно закріплених прав і свобод людини й громадянина необхідний добре налагоджений механізм їх забезпечення [1, с. 83]. Як слушно вказується дослідниками, саме стан забезпечення прав людини є важливим показником усталеності суспільства, його демократичності [2, с. 111]. Е. Горян наголошує, що питання якісного державно-правового дослідження сутності конституційно-правового механізму забезпечення основних прав і свобод громадян України є актуальним як для вітчизняної, так і для російської науки [3, с. 111]. Найбільш повно це питання було розглянуто в монографічному дослідженні українських правознавців Ю. Тодики та О. Марцеляка [4; 2, с. 12]. Комплексний аналіз механізму забезпечення прав і свобод людини було зроблено К. Волинкою в дисертації «Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики». Учений висновує, що найбільш вдало охарактеризувати комплексну й цілеспрямовану діяльність щодо надання правам і свободам реального змісту можна за допомогою терміна «забезпечення прав і свобод особи», який передбачає їх повагу, дотримання, визнання та гарантування [5, с. 5].

Вітчизняні й закордонні науковці приділяють увагу механізму реалізації конституційного права на звернення до Європейського суду з прав людини (Л. Липачова [6]), конституційному механізму реалізації права на звернення

до міждержавних органів (К. Штирова [7, с. 32–33]) та іншим питанням. Водночас проблеми механізму конституційно-правового забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій у вітчизняній та закордонній літературі є недостатньо дослідженими.

Викладене свідчить про те, що дослідження питання принципів і норм права як ефективних складників механізму конституційно-правового забезпечення права на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання права кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна, є актуальним і доцільним.

О. Мельничук підкреслює: «Термін «забезпечення прав» набув юридичного змісту завдяки його використанню в таких міжнародно-правових актах, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Загальна декларація прав людини (преамбула). Відбулась його імплементація до Конституції України, ч. 2 ст. 3 якої проголошує головним обов'язком держави утвердження й забезпечення прав і свобод людини.





Отже, цей термін не лише набув легалізації, а й отримав значення та статус загального правового принципу, що має міжнародно-правовий і внутрішньодержавний зміст» [8, с. 164]. Учений переконує, що цілком виправдано поняття «забезпечення прав і свобод» у конституційно-правовій доктрині розглядається крізь призму його механізму, який упорядковує статичні елементи та приводить їх у дію. У цьому механізмі науковці зазвичай виділяють декілька підсистем (реалізацію, охорону й захист) або додають також правове регулювання [8, с. 164]. Зазначаючи, що категорії «правове регулювання» та «правове забезпечення» взаємозв'язані і взаємодіють, автор водночас акцентує увагу на тому, що вони не нетотожні, кожна з них має своє функціональне призначення. Правове регулювання забезпечує переважно владно-управлінську функцію, результатом його діяльності є встановлення правопорядку в суспільстві; воно акцентує увагу на конституційно-правовій нормі та здійснює юридизацію принципів права. Натомість правове забезпечення передбачає такі напрями діяльності, як реалізація, охорона та захист прав і свобод людини й громадянина [8, с. 164].

Ю. Тодика та О. Марцеляк зазначають, що конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав і свобод громадян України розглядається як закріплена в Конституції й законах України, взята в єдності система основних прав і свобод громадян України, їх гарантій, а також органів державної влади, місцевого самоврядування та інших інституцій держави й суспільства, діяльність яких спрямована на правомірну реалізацію прав і свобод громадян України, а в необхідних випадках – на їх охорону й захист [4, с. 36]. Е. Горян стверджує, що механізм забезпечення основних прав і свобод громадян та конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав і свобод громадян є різними правовими явищами. Перший вміщує всі (як соціальні, так і правові) умови й засоби,

які забезпечують реалізацію, охорону та захист прав громадян [3, с. 12].

К. Волинка формулює таке визначення механізму забезпечення прав і свобод особи: комплекс взаємозв'язаних і взаємодіючих нормативно-правових передумов, юридичних засобів та загальносоціальних умов, які створюють комплекс можливостей для повноцінної реалізації прав і свобод, їх охорони від потенційних правопорушень та захисту прав і свобод, які зазнали порушення [5, с. 30]. Учений переконує: «При цьому структурними елементами виступають, по-перше, нормативно-правові передумови забезпечення прав і свобод особи (правовий статус особи); по-друге, нормативно-правові засоби забезпечення прав і свобод (юридичні гарантії); по-третє, загальносоціальні умови реалізації, охорони й захисту прав і свобод особи (фактичне соціальне макросередовище забезпечення прав і свобод). Таким чином, складники механізму забезпечення прав і свобод особи є тими ж гарантіями забезпечення прав і свобод особи» [5, с. 41].

У свою чергу конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав і свобод громадян складається з елементів, що закріплені в Конституції України та у вітчизняних конституційно-правових законах. Основний Закон України не виділяє окремо ні конституційні, ні органічні чи ординарні закони, як це зроблено в конституціях інших країн. Однак загальноприйнята практика вживання терміна «конституційно-правовий закон» для визначення нормативно-правового акта, який містить норми конституційного права. Тому варто підкреслити особливість елементів конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян – вони закріплюються в Основному Законі й конституційно-правових законах України. До них відносять інституції, наділені повноваженнями в галузі забезпечення прав і свобод громадян, основні права й свободи, а також конституційно-правові гарантії цих



прав і свобод, закріплені в Конституції України та в інших вітчизняних законодавчих актах [5, с. 22].

Принципи й норми права є одним з ефективних складників механізму конституційно-правового забезпечення права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій.

Розглянуті Європейським судом із прав людини (далі – ЄСПЛ) справи проти України за період з 2006 р. по вересень 2015 р. свідчать про те, що має місце збільшення фактів постановлення судами України рішень, які не відповідають вимогам про їх обґрунтованість. Зумовлено це недоліками чинного законодавства України та практикою його застосування (п. 24 рішення ЄСПЛ у справі «Проніна проти України» від 18 липня 2006 р., п. 18 рішення ЄСПЛ у справі «Богатова проти України» від 7 жовтня 2010 р.), а також, як зазначають суди України, неоднозначним застосуванням національними судами положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, рішення Європейського суду з прав людини як частини національного законодавства України згідно з положеннями ст. 9 Конституції України [9].

Згідно з практикою ЄСПЛ, яка відображає принцип належного здійснення правосуддя, у рішеннях судів та органів, що вирішують спори, має бути належним чином викладено підстави, на яких вони ґрунтуються. Обсяг цього обов'язку щодо обґрунтування рішення може бути різним залежно від характеру самого рішення та має визначатись з урахуванням обставин відповідної справи (п. 26 рішення ЄСПЛ у справі «Гарсія Руїс проти Іспанії» від 21 січня 1999 р.).

Вітчизняні вчені та практики слушно висновують, що підхід українського законодавця до обґрунтованості й вмотивованості судового рішення є дещо спрощеним і формальним [10]. Натомість ЄСПЛ наголошує: «При тому, що ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гаранту-

ється право на справедливий розгляд справи, нею не встановлюється жодних правил щодо прийнятності доказів або способу, у який вони повинні бути оцінені, що, таким чином, є насамперед предметом регулювання національного законодавства та національних судів» (п. 28 рішення ЄСПЛ у справі «Гарсія Руїс проти Іспанії»). Аналогічно національні органи влади, зокрема й суди, мають тлумачити національне право, а ЄСПЛ не замінить своє тлумачення їхнім за відсутності свавілля (п. 47 рішення ЄСПЛ у справі «Мала проти України» від 3 липня 2014 р.). При цьому практика ЄСПЛ свідчить про те, що він може не погодитись із тлумаченням норм національного права національними органами (рішення ЄСПЛ у справах «Шрамік проти Австрії», «Руїс Матеос проти Іспанії» тощо) та має самостійно переконатись у тому, чи були справедливими процедури в їх сукупності, у тому числі спосіб, у який приймалися докази й процесуальні рішення (п. 38 рішення ЄСПЛ у справі «Таммінен проти Фінляндії» від 15 червня 2004 р.).

Принцип справедливості, закріплений у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порушується, якщо національні суди ігнорують конкретний, доречний і важливий довід, наведений заявником (п. 25 рішення ЄСПЛ у справі «Проніна проти України», п. 280 рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р.). ЄСПЛ вказує на важливість того, щоб органи влади наводили деталізовані та переконливі підстави своєї відмови приймати доказ, запропонований заявником, особливо коли такий доказ має істотну важливість для результатів провадження (п. 53 рішення ЄСПЛ у справі «Мала проти України», п. 33 рішення ЄСПЛ у справі «Віттум проти Австрії» від 26 липня 2007 р.).

Хоча національні суди користуються обмеженим правом прийняття рішення щодо вибору доказів за конкретною справою та долучення доказів достовірності твердження сторін,



ці органи зобов'язані вказати підстави для своїх дій, виклавши мотивацію цих рішень (п. 36 рішення ЄСПЛ у справі «Суомінен проти Фінляндії» від 1 липня 2003 р.). Одне з призначень обгрунтованого рішення полягає в демонстрації сторонам того, що вони були почуті.

Лише вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищою інстанцією (п. 58 рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» від 10 лютого 2010 р.). Крім того, лише за умови винесення обгрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль здійснення правосуддя (п. 30 рішення ЄСПЛ у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» від 27 вересня 2001 р.).

Не менш важливим у механізмі конституційно-правового забезпечення права звертатись до міжнародних судових установ і міжнародних організацій є принцип «*de minimis non curat praetor*». З нього постала ідея, що ЄСПЛ оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, якщо він вважає, що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що основним елементом критерію прийнятності є питання про завдання «суттєвої шкоди» заявнику порушенням його права чи основоположної свободи. Критерій суттєвої шкоди заснований на ідеї, що порушення права незалежно від того, наскільки істотним було таке порушення з правової позиції, має досягти мінімального ступеня тяжкості, щоб бути розглянутим міжнародним судом.

Ще одним ефективним складником механізму конституційно-правового забезпечення права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій є принцип правової визначеності.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається й діє принцип верховенства права. Одним із його елементів є принцип правової визначеності, згідно з яким стверджується, що обмеження основних прав людини й громадянина та втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями, про що зазначив Конституційний Суд України в рішенні в справі про призначення судом більш м'якого покарання [11]. Правова визначеність є однією з умов ефективної дії верховенства права, а забезпечення реалізації вимог принципу правової визначеності в його широкому розумінні є запорукою ефективної реалізації й захисту прав людини [12].

При цьому розглянуті Європейським судом із прав людини справи проти України свідчать про недотримання принципу правової визначеності в Україні (рішення в справах «Єлоєв проти України» 2008 р., «Новік проти України» 2008 р., «Пономарьов проти України» 2008 р., «Дія – 97» проти України» 2010 р., «Шокін проти України» 2011 р.).

Вимоги принципу правової визначеності в юридичній літературі умовно поділяють на три групи: вимоги до визначеності законодавства, вимоги до визначеності повноважень та вимоги до визначеності судових рішень [12].

Загальновідомо, що наявність правової визначеності в сукупності з правом на судовий захист становить одну з основ демократичної держави. Крім того, відсутність правової визначеності зводить нанівець декларування права на судовий захист, оскільки його ефективна реалізація в таких умовах неможлива в принципі. Крім того, подібна практика порушує саме право на судовий захист, яке передбачає порушення не лише судового розгляду, а й права на виконання судового рішення [13, с. 341]. Можливість обмеження основних прав і свобод людини державою передбачається практично в





усіх міжнародно-правових актах, присвячених регламентації прав людини та основоположних свобод. Професор Ю. Самович зазначає, що кожний договір як визначає межі можливих обмежень і вичерпний перелік підстав для них, так і називає низку прав, які за будь-яких обставин не можуть бути обмежені [13, с. 337].

Європейський суд із прав людини під час оцінки виправданості й правомірності обмеження права людини на судовий захист застосовує такі критерії: 1) чи було оскаржуване обмеження (втручання) передбачене законом; 2) чи переслідувало воно одну з легітимних цілей, зазначених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; 3) чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві»; 4) чи було воно пропорційним до переслідуваної законної мети.

Принцип правової визначеності втілено також у практиці Конституційного Суду України. Так, Конституційний Суд України в рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначив: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворччу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті насамперед ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо». Крім того, Конституційний Суд України послався на низку рішень Європейського суду з прав людини, у яких наведено окремі ознаки правопорядку в розвитку національних систем правосуддя та процесі здійснення судочинства, яких мають дотримуватись держави – члени Ради Європи, що підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що якість норм права є необхідною умовою ефективності механізму конституційно-правового забезпечення права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій. Пропонуємо внести зміни до ст. 55 Конституції України, згідно

з якими кожен має право звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій, якщо зазнав суттєвої шкоди чи якщо повага до прав людини, гарантованих міжнародним договором, учасником якого є Україна, не вимагає розгляду заяви по суті відповідною міжнародною судовою установою або відповідним органом міжнародної організації. Також варто доповнити ст. 55 Конституції України новою частиною щодо гарантії кожному, хто зазнав суттєвої шкоди, захисту його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним відповідно до закону, або якщо тільки повага до прав людини вимагає розгляду справи по суті, а також закріпити в Конституції України обґрунтованість судового рішення як одну з основних засад судочинства.

**Ключові слова:** механізм конституційно-правового забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій, норма права, принцип права, право кожного на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій.

*У статті акцентується увага на тому, що принципи й норми права є одним з ефективних складників механізму конституційно-правового забезпечення права на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. Подальший розвиток отримало твердження про те, що справедливість є універсальним принципом – гарантією цього конституційного права. Визначено зміст принципів обґрунтованості судового рішення та «de minimis non curat praetor». Обґрунтовано авторську концепцію принципу правової визначеності. Аргументовано потребу в імплементації принципу «de minimis non curat praetor» до правової системи України. Запропоновано внести зміни й доповнення до Конституції України.*



В статті акцентується увага на тому, що принципи і норми права являються однією з ефективних складових механізму конституційно-правового забезпечення права на звернення в міжнародні судові установи та міжнародні організації. Далі розглянуто розвиток положення про те, що справедливість є універсальним принципом – гарантією цього конституційного права. Визначено зміст принципів обґрунтованості судового рішення та «*de minimis non curat praetor*». Обґрунтовано авторську концепцію принципу правової визначеності. Аргументовано необхідність впровадження принципу «*de minimis non curat praetor*» в правову систему України. Предложено внести зміни і доповнення в Конституцію України.

*The article focuses attention on the fact that the principles and norms of law are one of the effective components of the constitutional and legal support for the right to appeal to international judicial institutions and international organizations. Further development received the statement that justice is a universal principle – a guarantee of this constitutional right. The content of the principles of the justification of the court decision and the “*de minimis non curat praetor*” is determined. The author’s concept of the principle of legal certainty is grounded. The need for the implementation of the principle of “*de minimis non curat praetor*” in the legal system of Ukraine is argued. It is proposed to introduce amendments and additions to the Constitution of Ukraine.*

#### Література

1. Дешко Л. Национальные учреждения, занимающиеся поощрением и защитой прав человека, в системе организационно-правовых гарантий прав и свобод человека и гражданина / Л. Дешко // Вестник Пермского университета. – 2014. – Вып. 3(25). – С. 83–91.

2. Тодыка Ю. Основы конституционного строя Украины / Ю. Тодыка. – Х. : Факт, 2000. – 176 с.

3. Горян Е. Органи місцевого самоврядування в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав і свобод громадян України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Е. Горян ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2005. – 20 с.

4. Тодика Ю. Конституційний Суд України та прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян / Ю. Тодика, О. Марцеляк. – Х. : Лібра, 1998. – 107 с.

5. Волинка К. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / К. Волинка ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2000. – 16 с.

6. Липачова Л. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Л. Липачова ; Юридична академія МВС. – Дніпропетровськ, 2002. – 196 с.

7. Штирова Е. Конституционное право человека и гражданина на обращение в межгосударственные органы по защите прав и свобод человека : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Е. Штирова ; Российский ун-т кооперации. – Саратов, 2007. – 205 с.

8. Мельничук О. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. Мельничук ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2015. – 459 с.

9. Вивчення та узагальнення практики застосування окружними судами та місцевими загальними судами як адміністративними судами округу Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, практики Європейського суду з прав людини при вирішенні адміністративних справ впродовж 2010 року – першого півріччя 2011 року / Житомирський апеляційний адміністративний суд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://protokol.com.ua/ua/zastosuvannya\\_rishen\\_](http://protokol.com.ua/ua/zastosuvannya_rishen_)





*evropeyskogo\_sudu\_z\_prav\_lyudini\_v\_sudoviy\_praktitsi\_problemi\_interpretatsii/.*

10. Цувіна Т. Умотивованість рішень суду та право на суд у цивільному судочинстві / Т. Цувіна // Проблеми законності : зб. наук. праць [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://plaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/205-214.pdf>.

11. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 //

Законодавча база «Ліга: Закон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/KS04020.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS04020.html).

12. Приймак А. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти / А. Приймак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc\\_Gum/naukta/law/2010\\_103/12\\_pryjmak\\_at.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/naukta/law/2010_103/12_pryjmak_at.pdf).

13. Самович Ю. Право человека на международную судебную защиту : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / Ю. Самович. – Кемерово, 2007. – 439 с.

